

Bod Péter Ákos

Anyagigényes gazdaságszerkezet: peremvidékiségünk következménye – és tartósítója

Kommentár a peremvidéki fejlődés szokásos felfogásához

Az Európai Unió keleti periferiája a globális gazdasági, geopolitikai folyamatok hatására és a térség társadalmi, demográfiai, politikai átalakulásai következtében a 2020-as évek elején ismét, immáron harmadszor „helyosztó” átrendeződési szakaszba került. Ehhez hasonlólt élt át az 1990-es évek legelején, amikor némely volt tervgazdaság a többenél sikeresebben nyílt meg a külső tőke és technológia előtt; ez a visegrádi hármak, annak tagjaként hazánk esete. Mások számára csak a rá következő évtized hozott mérhető modernizációs eredményt.¹

Az eltérő társadalmi-gazdasági helyzetű „tranzíciós országok” többségét már EU-tagként érte a nemzetközi pénzügyi válság 2008-ban. A sokk ez esetben is aszimmetrikusnak bizonyult, de a rá következő kedvezőbb konjunkturális években 2020-ig is eltérő módon változott a jövedelmi szint, a képzettségi-foglalkoztatási szerkezet a térségben. Ráadásul a tagországok sokban eltérő politikai, gazdaságfejlesztési utat követtek. A stratégiai különbségeket jól példázza az EU-intézményeken belüli státusz – schengeni tagság, euróátvétel, bankuniós tagság, EPPO-tagság – változatossága.²

Az átalakulásnak e második szakaszában Magyarország már nem sorolható a térség sikeresebb felébe. 2020 előtt ugyan néhány gyors növekedésű évet regisztráltak statisztikáink, de másfél évtizedet tekintve reáljövedelmi, fogyasztási, munkatermelékenységi adataink pozícióvesztést jeleznek, eközben a pénzügyi sérülékenység jegyei (hajlam az inflációra és az államadósságra, valutaingatagság) velünk maradtak. Társadalmi tény, hogy a közvélemény többsége szerint a magyar felzárkózás jelentősen

¹ LANE 2005.

² Az euróövezeti tagsághoz viszonyulás politikai gazdaságtani elemzését lásd BOD–PÓCSIK–NESZMÉLYI 2021.

elmaradt a remélttől. A piacgazdaság elfogadottsága gyengült. A kritikai érzések politikai képviselőkre tettek szert a 2008-as válságot követően.

Ez nem magyar sajátosság: 2008 Európa-szerte, sőt az egész nyugati világban mély ideológiai, politikai megrázkódtatást hozott; megrendült a piac, a piacgazdaság, a liberális demokrácia támogatottsága. Az EU keleti peremvidékét különösen sérülékeny állapotban érte a válság, hiszen az átvett uniós intézményrendszer még nem volt „bejáratva”, a jövedelmi felzárkózás lassú, így nem tudta kárpótolni a társadalmat a sok bizonytalanságért, még a leginkább lendületesen fejlődő országcsoportban sem. Annak hazánk akkor már nem volt részese.

Visszatekintve nem meglepő, hogy a rendszerváltozáskor kialakított alkotmányos-politikai rendszerünk, annak pártstruktúrája, érdekképviselői rendje csak két évtizedet bírt ki. 2010-től a magyar politikai viszonyokban új szakasz nyílt. Értékelése, kilátásainak elemzése nem ennek a munkának a tárgya. Mivel azonban ekkortól a legfőbb gazdaságpolitikai ígéret az akadozó felzárkózás meggyorsítása volt, ki kell térnünk a konvergencia ügyére, annak döntéseket meghatározó jelentősége miatt.

A magyar közvéleményben, a politikai körökben, de a szakirodalmi közlemények zömében is három évtizede a jövedelmi utolérés testesíti meg az európai (vissza-) integrálódást. A rendszerváltozás kezdetén a társadalom jelentős része a nyugati fogyasztási-életmódbeli minták elérését (tulajdonképpen a reálkonvergenciát) várta el. Az azonban a tranzíciós válságban csak keveseknek adatott meg. Majd amikor az uniós referenciaértékekhez mért lemaradásunk valóban mérséklődni kezdett, az egy főre jutó GDP politikai cél-meghatározások tárgya lett: „x éven belül utolérjük Ausztria/az EU-átlagjövedelmi szintjét.”

A reálkonvergencia tetszőlegesen kiválasztott mérőszámai különös módon még olyan politikai döntések indoklásában is megjelennek, mint az egyébként jogilag kötelező euróátvételnél az időzítése: döntéshozók konkrét küszöbérték eléréséhez kötnék az euróövezeti belépést. Pedig az európai jog nem alkalmazza ismervként a jelölt ország jövedelmi szintjét sem az uniós tagság, sem pedig az euróövezetbe való belépés ügyében. Az euróátvétel tesztjei („maastrichti kritériumok”) nominális pénzügyi mérőszámokat, valamint jogi-intézményi megfelelési követelményeket tartalmaznak.

Mindazonáltal egyes tagállamok, térségek jövedelmi hátránya kezdetektől fogva olyan tény volt, amelyre közös politikákkal reagálnia kellett az európai közösségnek. Elsőnek a déli peremvidék és Írország kapcsán alakult ki az uniós jövedelmi transzferek intézményrendszere.

A volt tervgazdaságok csatlakozása később különösen nagy pénzügyi és adminisztratív feladatok elé állította a közösséget. Az EU átlagától 20–40%-kal elmaradó jövedelmi szint azonban nem értelmezhető úgy, mintha a „tranzíciós” országok csupán időbeli lemaradásban lennének – noha az akadémiai szakirodalom és a nemzetközi

fejlesztési szervezetek (például az EBRD) szóhasználata ezt sugallja. Ez azonban nem így van: az „átmenetben levő” új tagok mindegyike sajátos társadalmi értékrendjével és szerkezetével, gazdasági struktúrájával került be az unióba, és a tagállamok nem egyetlen megszabott célállomás felé haladnak.

Emeljük ki: a tagjelölt ország társadalmi értékrendje, gazdasági szerkezete nem volt közvetlen belépési szempont. Az értékrendi vonatkozást elvileg a közös uniós intézményrend átvétele rendezi el. A szerkezeti aránytalanságok (elmaradott agrártérségek, ipari rozsdaovezetek, sokakat foglalkoztató válságágazatok) léte viszont valóban érinthette a belépési folyamatot: a tagjelöltnek a belépés előtt erőfeszítéseket kellett tennie. A taggá válást követően pedig a konvergenciaalapok célszerű felhasználásától várták a strukturális gondok feloldását. Ténylegesen a közös joganyag elfogadása és a hazai jogrendbe való áttétele lett az EU-érettség kritikus feltétele: a jelölt minősüljön működő piacgazdaságnak és parlamenti demokráciának. Ezeket lehet jelenleg is számon kérni a renitens tagokon.

Az intézményi megfelelés/konvergencia volt és maradt tehát a tagsági viszony fő ismérve. Így az uniós intézményeknek nem kellett arról állást foglalniuk, hogy a jelölt gazdasági struktúrája megfelelő-e. Ebben a kényelmi szempontokon túl talán szerepet játszott az a meggyőződés is, amelyet a mérvadó gazdaságelméleti irodalom is támogatott: *institutions matter*, vagyis az intézmények döntő módon meghatározzák az anyagi-társadalmi fejlődést.³

Számít-e a gazdasági szerkezet?

Ilyen előzményeket követően nyílt meg a 2020 utáni, harmadik szakasz. A relatív pozíciókat újraosztó jelenlegi idők rendkívüli erővel exponálják az energiafüggés, a technológiai állapot, a konjunktúraciklusnak kitettség, a klimatikus viszonyoktól való függés, azaz összefoglalóan: a gazdasági szerkezet jelentőségét. Itteni témánk ezért az, ami az évtizedes konvergenciavitákban a háttérben maradt: milyen egy tagország gazdasági szerkezete?

Oka van annak, hogy a termelési struktúra megmaradt másodlagos vonatkozásnak. Az integrációs folyamatról joggal feltehető, hogy a többiekhez való gyors intézményi hasonulás, a kevésbé fejletteknél az uniós transzferekkel is támogatott jövedelmi felzárkózás és legfőképpen a közös gazdasági-üzleti térben eltöltött idő együttes hatására a tagállamok gazdasági szerkezete folyamatosan közeledik

³ Lásd az intézményeknek tulajdonított kulcsszerepről ACEMOGLU–ROBINSON 2012.

egymáshoz. A fejlődéstudomány klasszikusai (*Lewis, Rostow, Kuznets*) szekuláris folyamatként írták le a magasabb termelékenységi és jövedelmi szintre való eljutás és a szerkezeti arányváltozás összekapcsolódását, a nagyobb értékű, feldolgozottabb javak aránynövelését. Ehhez az uniós keret különösen megfelelőnek látszott, így szerkezetpolitikai ügyekkel az unió igyekezett keveset foglalkozni a bővítési körök során és azokat követően. Egyébként is, a versenypolitikától eltérően az iparpolitika hagyományosan olyan közös érdekelttségű szakterületnek számított, amelyben a végső szó a tagállamé; majd a 2008-as és a 2020-as évek eleji válságok kellettek ahhoz, hogy komoly formában megjelenjen az uniós szintű iparpolitika.⁴

Fejlesztéstudományi tézisek nélkül, intuitív alapon is feltehető, hogy a termelési tényezők közösségen belüli szabad áramlása nyomán egy volt tervgazdaság örökölt (túlparosított, infrastrukturálisan elmaradott, szegény rurális térségekkel megterhelt) szerkezetéből gyorsan halad majd a szolgáltató szektorok túlsúlyával jellemezhető európai jellegű struktúra felé. A magabiztos uniós várakozásokat alátámasztotta, hogy az 1980-as évek közepétől hosszabb időn át valóban jól működött az egyszerre bővülő és mélyülő Európa növekedési gépezete. A mag- és a periféria-országokat egyaránt átfogó európai modellt Halmai Péter a következő jegyekkel foglalta össze: *kereskedelmi integráció és nagy fokú nyitottság; pénzügyi integráció, robusztus tőkeáramlás; technológiai adaptációból fakadó gyors termelékenységjavulás; integrációs növekedési bónusz; erőteljes konvergencia; társadalmi és környezeti felelősség és szolidaritás, európai kormányzás*.⁵

Az európai növekedési gépezet azonban 2008-ban leállt, és fél évtizednyi pangáshullámmal kezdett be a gazdasági teljesítményben. Arra is fény esett, hogy az üzleti kapcsolatok szorossága és az integrációs folyamatból fakadó intézményi-gazdaságpolitikai harmonizálás ellenére is tartós szerkezeti aránytalanságok maradtak fent az unión belül. A déli peremvidék országai, hiába tekint vissza hosszú időre tagságuk, alig konvergáltak termelékenységben, versenyképességben, sőt többen gyors ipartalanodást szenvedtek el az európai növekedés éveiben.

A keleti peremvidéken a piacgazdaságra való visszatérés három évtizede, a teljes jogú EU-tagság másfél évtizede után szintén nagy szerkezeti eltérések maradtak fenn az EU nyugati-északi feléhez képest. Esetünkben viszont nem az ipari szektor hiánya a gond, sőt! Az ipari dualitás (a nagyipar *versus* a kisvállalkozások eltérő hatékonysága), a nagy fokú ágazati szakosodás és az abból adódó függés, a külföldi tőkének kitettség: ezek a fő megkülönböztető elemek.⁶

⁴ DI CARLO – SCHMITZ 2023.

⁵ HALMAI 2018.

⁶ Vienna Institute for International Economic Studies 2023.

Az európai gazdaságszerkezeti homogenizálódás elmaradása valójában nem meglepő. A korábbi erőltetett gazdasági növekedési politika következtében a volt tervgazdaságok a hasonló jövedelmi szintű Dél-Európához mérve terjedelmes iparral és másfelől elégtelen tercier szektorral (pénzügyi, személyes szolgáltatásokkal) léptek be az EU-ba. A 20. század második felében kialakult ágazati szerkezetük meghatározta a foglalkoztatási, települési, életmódbeli viszonyokat; ezek viszont lassabban alakulnak át, mint maga az iparszerkezet. Az iparvárosokban a nagyipar munkaigényét kiszolgáló lakótelepek fennmaradnak azután is, hogy a korszerűtlenné váló kapacitásokat a rendszerváltozás menetében felszámolták; az életmód és az értékrend sajátosságai is lassan változnak. Mindebből erős társadalmi „útfüggőség” fakad.

Az útfüggőség azonban nem fátum. A kialakult erőforrásarányok folyamatosan változnak az üzleti folyamatok nyomán: jelenleg is erőteljes tevékenységrelokáció zajlik Európában. A szerkezetre hathatnak tudatos állami döntések is. Ez azonban két olyan tényező, amelynek mozgatói különböznek, és hatásmechanizmusuk is eltérő.

Az üzleti folyamatok nincsenek egyértelműen modernizáló hatással a struktúrára. Az ipari hagyományok, a (részben) hasznosítható ipari infrastruktúrák, az eleve alacsonyabb bérszínvonal: ezekre a tényezőkre tekintettel a magasabb bérű térségek cégei uniós vagy tagállami szakpolitikák híján is áttelepítenek tevékenységeket az új tagországokba, ha a helyi viszonyok kedvezőek. A gyors intézményi konvergencia valóban elősegíti az unión belüli szakosodási folyamat beindulását, az FDI által hajtott újraiparosodást a keleti peremvidék arra alkalmas célországaiiban. Ez a magyar eset 1990-től: a politikai rendszerváltozást követő másfél évtizedben gyorsan modernizálódott a gazdaság ágazati szerkezete a tercier szektor aránynövekedésével, a mezőgazdasági részarány csökkenésével, az iparban pedig belső arányváltozásokkal.

Mégis mind több gondot okozott a külső tőke és a hazai tulajdoni szektor dualitása, megjelent az akadémiai irodalomban is a közepes fejlettségi szint sajátos problematikája.⁷ Segít-e ezen az idő? Valóban, az integrációs kereteken belül megindul a bérek (a cégek számára: a bérköltségek) emelkedése a peremvidéken, a *Lewis-típusú* gazdasági növekedés egyik tényezőjének számító olcsó munkaerő fokozatosan elfogy. Így az első szakasz nyomán új helyzet áll elő: az addigi szinte automatikus termelékenységnövekedés hatóköre kezd szűkülni a privatizációs/rekonstrukciós hullám levonulásával. Onnantól másik szakasznak kell, kellene kezdődnie a felzárkózási ütem csökkenésének elkerüléséhez.

⁷ Lásd például GYÖRFFY 2022.

A magyar reálszerkezet: útfügges, üzleti folyamatok és gazdaságpolitikai döntések eredője

Itt lép be a gazdaságpolitikai cselekvés mint olyan tényező, amely reagálhat a közepes jövedelmi csapdára, egyebek között szerkezeti politikák révén. A továbbiakban a magyar esetre tekintünk rá.

Ma már világosan látszik, hogy a 2010-es magyar politikai fordulat erőteljesen kihatott a gazdasági modellre is, amely sok lényeges ponton kezdett eltérni a térségi trendektől.⁸ A 2008–2010-es pénzügyi válság után valóban indokolt lett az újratervezés, hiszen egész Európa, és nem kevésbé a keleti peremvidék, döntési helyzetbe került. A keleti peremtérség országai azonban többféle módon reagáltak a korábbi növekedési szakasz közelgő vagy már be is következő lezárulására.

Az egyik irány: fel kell gyorsítani a modernizációs folyamatokat (a digitalizációt, a szolgáltató ágazatok fejlesztését) a magtérséghez való hasonulás és illeszkedés érdekében; az euró átvételével, a bankunióban való részvétellel mielőbb be kell kerülni az EU intézményi rendjének belső körébe. Ilyen irányt vett a három balti ország, Szlovénia, Szlovákia, majd késéssel, sajátosságaikkal együtt Bulgária, Horvátország, Románia is.

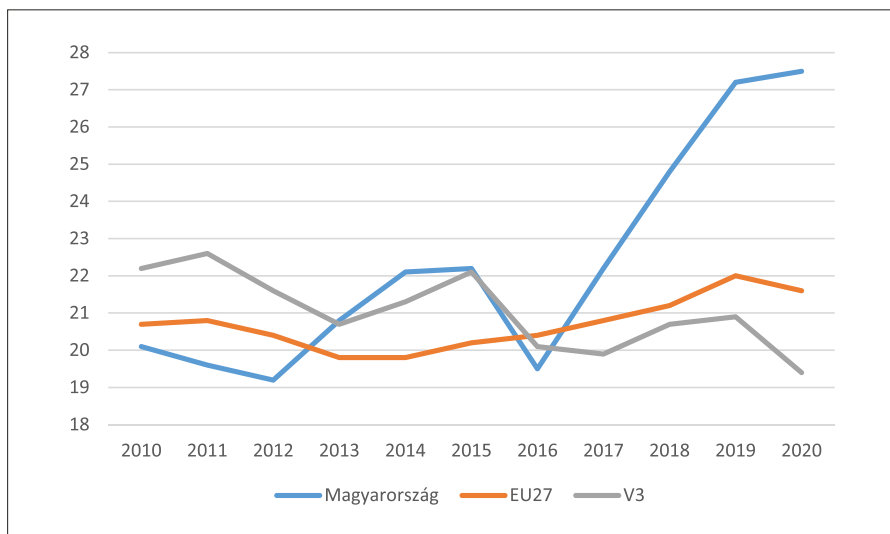
A magyarországi irányvétel egy másik markáns változat: patrióta (szuverenitási elvű) gazdaságpolitika, újraiparosítás, teljes foglalkoztatás („munkaalapú társadalom”). A GDP-növekedés politikai legitimációs cél, amelynek alárendelik a makrogazdasági egyensúlyi szempontokat („nem lesz megszorítás”).

A növekedés gyorsításának szándéka összekapcsolódott az állam gazdaságsszervező szerepének erősítésével. Az aktív állam működtetése viszont a térségi átlagot jóval meghaladó jövedelemcentralizációt és újraelosztást igényel. A nemzeti szuverenitásra hivatkozó aktivizmussal együtt jár az egyedi kormánydöntések megszorodása, a gyakori mikrogazdasági beavatkozás, a gazdasági verseny korlátozása. Politikai váltógazdaság hiányában az üzleti életben elterjednek a kliensviszonyok, szaporodnak a korrupciós szituációk.

Jogi, intézményi, politikai külön útjainkra figyel a bel- és külföldi nyilvánosság, mivel a magyar (és a némileg hasonló lengyel) eset az EU alapértékeit és *governance*-alapjait érinti. Kevesebb érdeklődés irányul a gazdaságszerkezeti változásokra. Holott a 2010 utáni egyik meghirdetett és részben meg is valósuló fontos változás az ipari hányad mérséklésének visszafordítása – állami iparpolitikai eszközökkel.

A strukturális folyamatok elemzésére itt nincs tér, érdemes azonban a beruházási ráta magasan tartásának és az állam beruházási aktivitásának ügyét felvillantani.

⁸ BOD 2023.

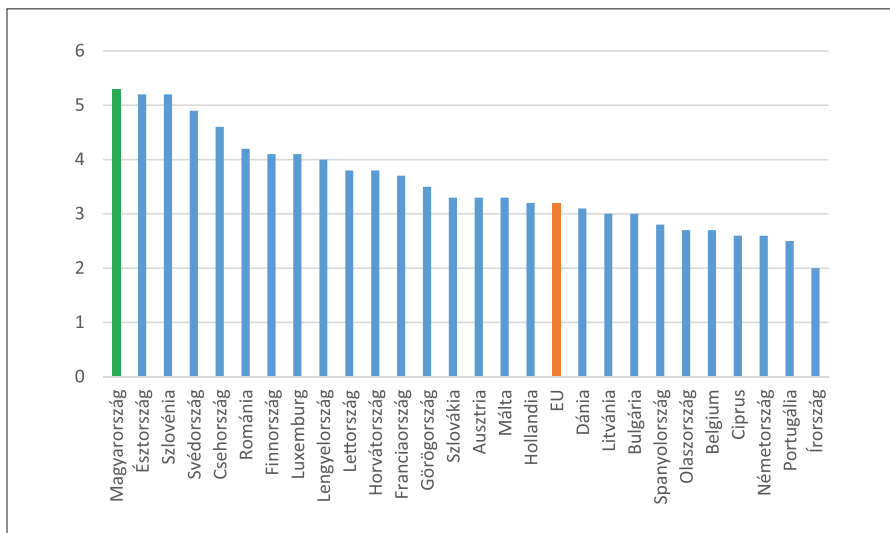

1. ábra. A bruttó állóeszköz-felhalmozás GDP-hez viszonyított aránya, % (negyedéves adatgyűjtés alapján, előzetes adatok)

Forrás: KSH (V3: visegrádi országok Magyarország nélkül)

A magyar felhalmozási ráta a bemutatott időszak kezdetén a *benchmarkokhoz* képest alacsony, a 2020-at megelőző néhány évben viszont rendkívül magasra emelkedett. Az éves mutatók ingadozásával nem érdemes itt foglalkoznunk, de a 2016-os átmeneti visszaesés mégis kiemelendő, hiszen tudjuk, hogy abban az évben pénzügytechnikai okok miatt átmenetileg visszaesett az uniós tőkefinanszírozás beáramlása. Ez ráirányítja a figyelmet a magyar beruházási folyamatok feltűnő sajátosságára: ingadozásait nem annyira a magánszektor állóeszköz-felhalmozási tevékenysége, mint inkább az EU-források hullámozása és az állami költségvetés részvétele mozgatja.

A GDP 28%-át közelítő felhalmozási ráta fejlettségi szintünkön magasnak számít; nagyban eltér a térségi mértéktől a 2017–2020 közötti időszakban. Lett-e növekedési hozama a kiugró felhalmozásnak? A rákövetkező évek növekedése meghaladja a magyar trendet, de a térségben nem nagy: az adatok nem igazolják vissza a beruházási hullámot. Ugyanakkor a térségi fogyasztási szinttől való trendszerű lemaradásunk érhetőbbé lesz, hiszen mérséklődött a GDP-arányos fogyasztási rátánk. A számok arra utalnak, hogy a magyar gazdaság tőkeigényes irányba mozdult el, holott az nem szükségszerű: a nálunk eleve fejlettebb nyugati országok, de a fejlettségben elénk kerülő új tagországok is jól fejlődtek kisebb tőkeigénnyel. A nagy hozzáadott értékű, sok szellemi tartalmú munkahelyek létesítése valóban nem feltételez sok állótőkét, különösen nem épületbe („betonba”) öntve.

2. ábra. Az állami beruházási ráfordítások az EU-ban, a GDP százalékában (2021)

Forrás: saját szerkesztés

A tőkeintenzív szerkezet felé való elmozdulás akkor sem észszerű, ha a magán-szektorból jönnek a kezdeményezések. Nálunk viszont a hivatalos források pozitív hírként teszik közzé, hogy itt a legnagyobb az állam aránya a beruházási folyamatokban. Így az adatoknak lehet másik olvasata is: a kiugró években nagy a kormányzati pénzköltés, holott az állami költekezés lehet indokolatlan és gyenge hatékonyságú. Tényleges tapasztalatunk, hogy az állami szektorban (legyen a pénz uniós eredetű vagy adófizetői) gyakoriak a túlzott méretű projektek, a presztízsberuházások, a költséges nagy rendezvények a maguk beruházási igényeivel és kétes megtérülésével.⁹

Gazdaságunk tőkeigényének növekedése nem az egyetlen aggasztó szerkezeti fejlemény. A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) országtanulmánya szerint a magyar ipar energiafogyasztása 2010–2020-as időszakban 46%-kal nőtt.¹⁰ Természetesen ez idő alatt emelkedett a magyar ipari kibocsátás is, a többlet-energiafogyasztás mégis figyelemre méltó, hiszen ugyanekkor az európai ipar a technológiai haladás és a takarékoság hatására nem használt fel több energiát (az EU iparának energiafogyasztása 2010-ben 14,3 EJ, 2020-ban 13,4 EJ).

Nem azért nő az ipari energiafelhasználásunk évtizedes távon, mert romlana a meglevő magyar cégek energiahatékonysága; piaci versenyviszonyok mellett

⁹ MEDVE-BÁLINT – MARTIN – NAGY 2022.

¹⁰ International Energy Agency 2022.

ugyanazon cégnél, azonos ágazatban inkább javultak az energiatípusok, a versenyben maradó vállalatok kevesebb energiát használnak működésükhöz 2020-ban, mint 2010-ben. Akkor hogyan nőhetett ilyen gyorsan az ipari energiafogyasztás? Úgy, hogy romlott az *ipari tevékenység összetétele*: olyan iparágak telepedtek le jelentős mértékben hazánkban, amelyeknek nagy a gáz-, olaj-, áram- és vízfogyasztása.

A nyersanyag- és energiaigényes és egyben tőkeigényes nagyberuházások képesek látványosan javítani a kivitelt, az ipari *output*, valamint a bruttó hazai termék (GDP) mutatóját. Azonban az importhányad is nagy, a behozatal pedig növeli a beszerzési forrásoktól való függést. Az akkumulátort, autóabroncsot gyártó távolkeleti cégek esetében aligha reális arra számítani, hogy érdemi kutatási, fejlesztési, dizájn- és egyéb nagyobb hozzáadott értékű munkafázis települ át hozzánk: marad a sokat kritizált összeszerelő jelleg. Az említett iparágakra jellemző, hogy a tőke és a munka közötti osztozkodásban nem kiemelkedő a munka aránya, azaz a rezidensek bérjövödelme. A tőke hozadéka pedig a külföldi tulajdonost illeti. Akár kiviszi itt megszerzett tőkejövödelmét (vállalati eredményét), akár újra befekteti, az a GDP-szelet a külföldi tőketulajdonosé.

A külföldi közvetlen tőke (FDI) nagyipari területekre történő bevonása nem tekinthető új gazdaságpolitikai iránynak. Az eladósodott és tőkehiányos magyar gazdaság fejlesztésének ez volt a jellemzője az 1990-es évek elejétől, különösen pedig 1995 és 2000 között mindaddig, amíg az uniós transzferek el nem kezdtek áramlani a gazdaságba. Ez egyébként nem a tagsági viszony 2004-es megszerzéséhez köthető; valójában csak 2009 környékén indult meg nemzetgazdasági méretekben az EU-támogatások beáramlása a 2007–2014-es uniós költségvetési terv keretében.

Azt is megtapasztaltuk, hogy a privatizáció és a zöldmezős FDI révén bekerülő, adósságot nem növelő források ágazati és területi eloszlását a befektetői körök szempontjai határozták meg. Az így felfutó kapacitások néha egészen új termelési kultúrákat hoztak létre nálunk, de arra is sok a példa, hogy a meglevő adottságokra erősít rá az üzleti motívumú tőkebehozatal. Mindenesetre a külföldi (a közlések szerint mindinkább ázsiai eredetű) befektetések nem képesek javítani Magyarországi területi és egyéb társadalmi aránytalanságain, szemben az uniós konvergenciaalapokkal, amelyek értelmes és hatékony felhasználás esetén előmozdíthatják azt a szerkezeti váltást, amely sikerének esetén Magyarország feljebb léphet a közepes fejlettségi szintről.

Nem hallgatható el azonban, hogy a politikai hatalmat és az anyagi erőforrásokat centralizáló intézményi-politikai rendszer nem segíti elő a harmadik, kritikus szerkezeti váltást, sőt erős gátja annak. A versenygazdaságot háttérbe szorító állami iparpolitika ugyanis a maga természete szerint hajlamos a nagy méretű, politikailag látványos, a GDP-ben mért fejlődés gyorsulását ígérő projektekbe irányítani a költségvetési erőforrásokat és a hatókörébe vonható uniós pénzeket. Ez a működési rend

azonban rendszerszerűen átpolitizálja a fejlesztési, beruházási folyamatokat, preferálja az ipari gyártási kultúrákat a szolgáltatási jellegűekkel szemben – még akkor is, ha a magyar adottságok között a nagyipari (anyag- és energiaigényes, tőkeigényes) tevékenységek terén nincs komparatív előnyünk.

Az újraiparosítás jelszavával megvalósuló dinamizálás azonban olyan kormányzati működéssel jár (diszkrecionális ágazati/vállalati szintű hatósági döntések, hatósági árszabályozás, üzleti ügyek kivonása versenyhatósági, környezetvédelmi normák alól), amelyek miatt rendszeres az ütközés az EU versenypiaci, belpiaci jogával. Nem ön maga az iparpolitikai szemlélet előtérbe kerülése okozza az adott tagállam és az uniós intézmények közötti folyamatos súrlódást, hiszen már 2008-at követően, és főként 2020 után az EU-szintű iparpolitika visszakerült a közösség fontos politikái közé.¹¹ A belső fékek és ellensúlyok gyengesége folytán a magyar intézményrendszer nem szűri meg kellően az aktivista kormányzat nagyon eltérő indoklású, jogszerűségű akcióit, így más tagállamokhoz képest túl sok – és szisztematikus – az ütközés az uniós joganyaggal.

A helyzetet súlyosbítja az Orbán-kormányok különös geopolitikai irányvétele, amely a kínai, kelet-ázsiai, orosz és más posztszovjet partneri kör felé irányul. A hangsúlyos „keleti nyitás” konszolidált időben is sértheti az uniós partnerek érdekeit, de a keletre orientálódás új jelentőségre tesz szert a biztonságpolitikai viszonyok drasztikus ártrendeződése idején. 2022 februárjának végén új szakasz nyílt Európa életében. Az új világhelyzetben, a kereskedelmi blokkosodás idején a 2010-től folytatott magyarországi „szuverenitáselvű”, valójában állami hatalomcentralizációs pálya kockázatai megsokszorozódnak. Egyre nagyobbak az európai integráció belső köréből való kimaradás költségei, amelyekért nem tudnak kompenzációt nyújtani a harmadik felekkel kötendő „előnyös üzletek”.

A hosszú évek alatt kialakult magyarországi intézményi-politikai működési modell nehezen egyeztethető össze az EU kialakult és bejáratott rendjével; ezt megmutatták a jogállamisági eljárások. Még nagyobb a szakadék a magyar kormányzat jövőképe és a mainál sokkal szorosabb európai gazdasági, védelmi, pénzügyi, technológiai együttműködést szorgalmazó tagállamok által képviselt föderatív Európa-kép között. Ha megváltozna is a magyar politikai felfogás, a kialakult gazdasági szerkezet a maga energetikai függésével és a nyugati szövetségen kívüli nem demokratikus országok államaitól, állami vállalataitól való tőke-, technológiai és piaci függéssel akkor is tartósítaná Magyarországot és az európai többség közötti inkongruenciát.

Ezért lenne fontos tudatosítani a döntést befolyásoló és döntéshozó körben, hogy a struktúrapolitikai döntések nem szándékolt vagy negligált hatásai messze túlmutathatnak az adott időszakban fontosnak gondolt gazdasági vonatkozásokon.

¹¹ European Commission 2014, 2021, 2023.

Felhasznált irodalom

- ACEMOGLU, D. – ROBINSON, J. A. (2012): *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business.
- BOD P. Á. (2023): *Gazdasági fejlődés és tudás*. Budapest: Gondolat.
- BOD, P. Á. – PÓCSIK, O. – NESZMÉLYI, Gy. I. (2021): Varieties of Euro Adoption Strategies in Visegrad Countries Before the Pandemic Crisis. *Acta Oeconomica*, 71(4), 519–550. Online: <https://doi.org/10.1556/032.2021.00038>
- DI CARLO, D. – SCHMITZ, L. (2023): Europe First? The Rise of EU Industrial Policy Promoting and Protecting the Single Market. *Journal of European Public Policy*, 30(10), 2063–2096. Online: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2202684>
- European Commission (2014): *For a European Industrial Renaissance*. No. 14. Online: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0014>
- European Commission (2021): *Cohesion in Europe towards 2050: 8th Cohesion Report*. Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2022/cohesion-in-europe-towards-2050-8th-cohesion-report
- European Commission (2023): *A Green Deal Industrial Plan for the Net-Zero Age*. No. 62.
- FARKAS, B. (2016): *Models of Capitalism in the European Union: Post-Crisis Perspectives*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/978-1-137-60057-8>
- GYÖRFFY, D. (2022): The Middle-Income Trap in Central and Eastern Europe in the 2010s: Institutions and Divergent Growth Models. *Comparative European Politics*, 20, 90–113. Online: <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00264-3>
- HALMAI P. (2018): Az európai növekedési modell kifulladás. *Közgazdasági Szemle*, 65(2), 122–160. Online: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.2.122>
- International Energy Agency (2022): *Hungary 2022 – Energy Policy Review*.
- LANE, D. (2005): Emerging Varieties of Capitalism in Former State Socialist Societies. *Competition & Change*, 9(3), 227–247. Online: <https://doi.org/10.1179/102452905X55912>
- MEDVE-BÁLINT G. – MARTIN J. P. – NAGY G. (2022): Céllellentés következmények? Az uniós források hasznosulása Magyarországon. In KOLOSI T. – SZELÉNYI I. – TÓTH I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riórt 2022*. Budapest: TÁRKI, 33–51.
- Magyar Nemzeti Bank (2022): *Fenntartható egyensúly és felzárkózás*. Online: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/mnb-szakkonyvsorozat/fenntarthato-egyensuly-es-felzarkozas-144-pontja>
- TERZI, A. – SINGH, A. – SHERWOOD, M. (2022): Industrial Policy for the 21st Century: Lessons from the Past. *European Commission Discussion Paper*, no. 157.
- Vienna Institute for International Economic Studies (2023): *Industrial Policy for a New Growth Model. A Toolbox for EU-CEE Countries*. Online: <https://wiiw.ac.at/industrial-policy-for-a-new-growth-model-a-toolbox-for-eu-cee-countries-pj-286.html>